

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การบรรลุธรรมของพระมหากัปปินเถระ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์การศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุของพระมหากัปปินเถระ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณวิเสส หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการและรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาเรียบเรียง นำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนา โดยสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหากัปปินเถระในครั้งนี้ สามารถสรุปผลการศึกษาได้ตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า การบรรลุเป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง จะต้องมีการพัฒนาปัญญาเป็นระดับขั้นตอน ได้แก่ พระโสดาบันละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมมัตตปริมาส พระสกทาคามีละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง พระอนาคามีละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ และพระอรหันต์ละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ซึ่งมีหนทางอันเป็นเครื่องดำเนินไปเพื่อความพ้นทุกข์เข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ และเหตุของการบรรลุธรรมก็คืออริยสัจ ๔ ด้วยโลกุตตรธรรม ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เป็นสภาวะธรรมที่จะนำจิตเข้าสู่ความหลุดพ้นจนบรรลุธรรมได้ เรียกว่า วิมุตติ การบรรลุธรรมมีอยู่ด้วยกัน ๕ ขณะ ได้แก่ ในขณะที่ฟังธรรม ในขณะที่แสดงธรรม ในขณะที่สาธยายธรรม ในขณะที่พิจารณาธรรม และด้วยอำนาจของสมาธิ ทั้ง ๕ ขณะนี้จะต้องเจริญวิปัสสนาปัญญาระดับขั้นต่าง ๆ จนอริยมรรคสมบูรณ์

ผลของการบรรลุธรรม คือ จิตหลุดพ้นจากโลกียวิสัยเข้าสู่โลกุตตรภูมิรับกระแสนิพพาน

เป็นครั้งแรก แล้วเอานิพพานมาเป็นอารมณ์ได้แล้ว คือ อุภโตภาควิมุต (ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน) ปัญญาวิมุตติ (ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา) กายสักขี (ผู้เป็นพยานในนามกาย) ทิฐิปปัตตะ (ผู้บรรลุสัมมาทิฐิ) สัทธาวิมุตติ (ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา) ัมมานุสारी (ผู้เล่นไปตามธรรม) และสัทธานุสारी (ผู้เล่นไปตามศรัทธา) อริยบุคคลเหล่านี้จะต้องมีธรรมที่เป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม จะต้องเจริญวิปัสสนาพัฒนาปัญญาตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ ด้วยความเพียรชอบ เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จ จนเกิดอินทรีย์แก่กล้าเป็นกำลังในการกำจัดกิเลส เข้าถึงองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ตามความเป็นจริงด้วยมรรคมืองค์ ๘ เมื่อสมบูรณ์ขณะใด ขณะนั้นก็เป็นมรรคสัง หรือ อริยมรรคมืองค์ ๘ ส่วนธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการบรรลุ คือ ธรรมที่ตรงกันข้ามกับโพธิปักขิยธรรม ไม่สามารถเข้าถึงกระแสแห่งนิพพาน และไม่รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ เพราะจิตเกิดความยึดมั่นถือมั่นในรูปนาม เป็นเครื่องร้อยรัดนอนเนื่องอยู่ในสันดาน จนเกิดสภาวะธรรมที่เห็นผิด ดังนั้นจึงต้องเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔

๕.๑.๒ แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า วิปัสสนาภาวนาเป็นการอบรมกาย จิต และปัญญา โดยการสำรวจจิตให้แน่วแน่ มีสติกำหนดจนเป็นขณิกสมาธิ เพื่อทำลายโมหะ ทำกุศลให้เจริญขึ้นจนมีปัญญาเห็นแจ้งสภาวะธรรม รูปนาม ชันธ ๕ ด้วยอาการต่าง ๆ ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัวตน ในทางพุทธศาสนาเถรวาทมีการปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ๔ แบบด้วยกัน จัดเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้ ๒ อย่าง คือ สมถยานิก และวิปัสสนายานิก

สมถยานิก แปลว่า ผู้มีสมถะเป็นยาน หมายถึง ผู้บำเพ็ญสมถะก่อนแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาที่หลัง มีวิธีการปฏิบัติทั้งหมด ๔๐ ประการ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อัปมัญญา ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตววัตถาน ๑ และอรุปรกรรมฐาน ๔ สมถะกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือ การเพ่งอารมณ์ไว้เป็นที่เครื่องยึดเหนี่ยวตั้งมั่นของจิต เพื่อให้เกิดความสงบแก่ผู้ปฏิบัติตามแต่จริตของตน และมีสมาธิ ๒ ประการ คือ อุปจารสมาธิ กับอัปนาสมาธิเป็นปทัฏฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ ทำให้เกิดฌาน เรียกว่า สมาบัติ ๘ หรือ สมาบัติ ๙

วิปัสสนายานิก แปลว่า ผู้ปฏิบัติเป็นยาน เรียกเต็มเพื่อย้ำความหมายให้หนักแน่นว่า สุทธวิปัสสนายานิก แปลว่า ผู้มีวิปัสสนาล้วน ๆ เป็นยาน การเจริญวิปัสสนายานิก โดยอาศัยขณิกสมาธิ ที่มีเฉพาะอยู่ในอารมณ์ปัจจุบันขณะนั้นๆ เป็นการเจริญปัญญา ได้แก่ ชันธ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ๖ คือ อารมณ์ของวิปัสสนา เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงในไตรลักษณ์ที่เป็นลักษณะโดยทั่วไปของสังขารธรรม ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม มีการพิจารณาเป็นเนื่อง ๆ โดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เรียกว่า อนุสสนา ๓ สิ่งที่ได้กล่าวมานี้เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม

อีกประการหนึ่ง การฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหรืออาจารย์แสดงธรรม สามารถบรรลุธรรมในขณะนั้นได้ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการฟังธรรม มีองค์ประกอบ ได้แก่ ผู้ที่แสดงธรรมต้องเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจได้ คือ พระพุทธเจ้า เป็นต้น และผู้ฟังต้องมีความพร้อมในการฟังธรรม รวมไปถึงอุปนิสัยของผู้ฟังที่สั่งสมมาในอดีต ดังที่พระพุทธเจ้าได้จัดแบ่งอุปนิสัยที่สั่งสมไว้ในภพก่อน ๆ ที่มีผลต่อการฟังธรรม ได้แก่ อุกมภูติบุญบุคคล คือ บุคคลที่ตรัสรู้ธรรม ขณะที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงธรรม แล้วบรรลุธรรม เป็นต้น และการสั่งสมอุปนิสัยในปัจจุบัน ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือองค์ธรรมแห่งการฟังธรรม ได้แก่ การคบหาสัตบุรุษ คือ เข้าไปสนทนาไต่ถาม มอบตัวเป็นศิษย์ รับโอวาทของสัตบุรุษ แล้วได้ฟังธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล หมายถึงอริยสัจ ๔ การมีศรัทธาในพระรัตนตรัย ประกอบด้วยพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และไตรสิกขา ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นธรรมอย่างเอกที่เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมและละอกุศลธรรม เป็นเหตุทำให้อริยมรรคเกิดขึ้นและเจริญบริบูรณ์ในขณะฟังธรรม เช่น การบรรลุในขณะฟังธรรมของปฐุมสาวก และพระยสะ เป็นต้น

๕.๑.๓ ประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุของพระมหากัปปินเถระ

พระมหากัปปินเถระได้สร้างสั่งสมบารมีไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ท่านเป็นมหาอำมาตย์ได้เข้าไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า เกิดศรัทธาเลื่อมใสในมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งภิกษุทั้งหลายฉันภัตตาหาร แล้วปรารภนาฏนานั้น พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า มหาอำมาตย์ท่านปรารภนาฏาแห่งภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ อีกแสนกัปจะมีพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ ท่านจะได้รับตำแหน่งภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ และชาติอื่น ๆ เช่น เกิดเป็นหัวหน้าช่างผูกทำกุศลในพระปัจเจกพระพุทธเจ้า และอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะ

จนถึงชาติสุดท้ายเป็นพระเจ้าแผ่นดิน มีพระนามว่า พระเจ้ามหากัปปินะ ทรงรู้ข่าวพระรัตนตรัยเกิดขึ้น ท่านทรงสละราชสมบัติอุทิศแด่พระพุทธเจ้า แล้วเดินทางไปยังใกล้เมืองสาวถี ทรงข้ามแม่น้ำสาย ๓ สาย ด้วยอธิฐานสัจจวาจา ถึงคุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ ข้ามฝั่งพ้นน้ำแล้วทรงฟังธรรมอนุพุทฺธิกา ตลอดจนถึงอริยสัจ ๔ จากพระพุทธเจ้า เกิดดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นพระโสดาบัน แล้วขอบรรพชาอุปสมบท และได้ฟังพระสัทธรรมอีกครั้งบรรลุอรหัตตมรรคเป็นพระอรหันต์ พระมหากัปปินเถระได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ

การบรรลุธรรมของพระมหากัปปินเถระได้บรรลุในขณะฟังธรรม พระสัทธรรมที่ได้ฟังคือ อนุพุทฺธิกา หมายถึง เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอหังการของพระมหากัปปินเถระให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปริมาตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงตามลำดับอันประกอบ ๕ ประการ ได้แก่

ทานกถา หมายถึง เรื่องทาน สीलกถา หมายถึง เรื่องศีล สัคคกถา หมายถึง เรื่องสวรรค์ กามาทีนวกถา หมายถึงเรื่องโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม เนกขัมมานิสังสกถาหมายถึงเรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม และพิจารณาอริยสัจ ๔ ได้แก่ วิธีเข้าถึงอริยมรรคในอริยสัจ ๔ มีกิจที่จะต้องปฏิบัติดังนี้ คือ ทุกข์สัจ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยสัจเป็นธรรมที่ต้องละให้หมดไป นิโรธสัจเป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง มรรคสัจ เป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ ด้วยการเจริญวิปัสสนาญาณิกเป็นการอบรมจิตพัฒนาปัญญา จิตเข้าสู่กระแสโลกุตตรธรรม เป็นพระอรหันต์ประเภทพระปฏิสัมภีที่ปัตตะเป็นพระอรหันต์อุกโตภาควิมุตติ เพราะหลุดพ้นทั้งสองส่วน ได้แก่ ผู้บรรลุปฏิสัมภี ๔ คือ ได้ปัญญาแตกฉาน ๔ ประการ และอำนาจแห่งบุญญาธิการแต่ปางก่อน เรียกว่า มรรคสิทธิธมาน ภายหลังพระมหากัปินเถระได้ปฏิบัติอานาปานสติ และเป็นแบบอย่างในเจริญอานาปานสติมีสมาธิอย่างมั่นคง ครั้นนั้นพระเถระองค์นี้ได้ให้โอวาทแก่ภิกษุพันรูป ซึ่งภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ท่านทำกิจที่ควรทำเสร็จสิ้นตามอายุขัยเข้าสู่ปรินิพพาน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาการบรรลุธรรมเฉพาะพระอรหันต์องค์เดียว คือ การบรรลุธรรมของพระมหากัปินเถระ มีคำอธิบายว่า ท่านได้ฟังธรรมอนุพุทฺธิกภาพรรคพร้อมทั้งได้พิจารณาอริยสัจ ๔ ตามพระพุทฺธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาในขณะนั้น และเป็นผู้ที่ได้สั่งสมบารมีมามาก เพื่อความเป็นเอตทัคคะแห่งภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ซึ่งในสมัยของพระพุทฺธเจ้าพระองค์หนึ่ง ๆ จะมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น รายละเอียดและการบรรลุธรรมจึงไม่อาจจะเทียบเคียงกับบุคคลทุกคนและทุกระดับได้ งานวิจัยนี้จึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

การนำผลของการวิจัยนี้ไปใช้ คือ ในขณะที่ฟังธรรมมีการเจริญวิปัสสนา ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญา ตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ คือ มัชฌิมาปฏิปทา (อริยมรรคมีองค์ ๘) เป็นแนวทางเดียวที่จะสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่าง ๆ ได้ ในงานวิจัยนี้ ได้แสดงวิธีปฏิบัติแบบสมถยานิก และวิปัสสนาญาณิกไว้โดยละเอียด ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนา ๒ อย่าง คือ วิปัสสนาที่มีสมณำหน้า และสมถที่มีวิปัสสนาหน้า โดยอย่างละเอียดว่ามีความเหมือนกัน หรือแตกต่างกันในประเด็นใด การเจริญวิปัสสนาจะต้องมีความเข้าใจในการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักที่พระพุทฺธองค์ตรัสไว้ และพระอรหันตสาวกได้ปฏิบัติมาไว้ว่า ด้วยกิจ ๔ อย่าง ในอริยสัจ ๔ เช่น ทุกขสมุทัย เป็นกิจที่ต้องกำหนดรู้ เป็นต้น ผู้ที่จะนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ จะต้องเข้าใจ

ในวิธีการเจริญวิปัสสนา และปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เพื่อเข้าถึงสภาวะกระแสในอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยสมบูรณ์

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีบุคคล ถ้าจะศึกษาในเรื่องเดียวกันนี้ ควรจะศึกษาต่อไปว่า บุคคลที่บรรลุในขณะฟังธรรมของพระอรหันตองค์อื่น ๆ มีการบรรลุธรรมอย่างไร และผลของการบรรลุธรรมด้วยเจริญวิปัสสนาแบบไหนจึงบรรลุธรรม ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อ ๆ ไปดังนี้

๑. ศึกษาการบรรลุธรรมในขณะฟังธรรมตามแนวทางวิปัสสนาภาวนา
๒. ศึกษาอนุพัพพิกถาเพื่อการบรรลุธรรมตามแนวทางวิปัสสนาภาวนา
๓. ศึกษาการบรรลุธรรมของพระยสะเถระ